

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1946

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

38 — ΤΣΩΡΤΣΙΛ — 38

ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΤΑ ΑΓΓΛΙΚΑ ΚΡΑΤΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ Η ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Στό σύντομο κατατοπιστικό διάγραμμα «Πηγές της νέας ελληνικής ιστορίας», που δημοσιεύτηκε σε προηγούμενα τεύχη της «Νέας Έστιας», τόνισα, πόση σημασία έχουν για τη γνώση της νεώτερης ιστορίας μας τα διάφορα έγγραφα που έστειλαν στις κυβερνήσεις τους ή σε ημικρατικούς οργανισμούς οι ξένοι πρεσβευτές, πρόξενοι και πράκτορες, που ήσαν εγκαταστημένοι στην πρωτεύουσα και στις ελληνικές χώρες της οθωμανικής αυτοκρατορίας και στην πρωτεύουσα και στις επαρχίες του νέου ελληνικού κράτους. Αυτά τα έγγραφα περιέχουν πλήθος από κάθε είδους πληροφορίες σχετικές με διάφορες πλευρές της ιστορίας του έθνους μας. Μέσα σ' αυτά είναι κατά μεγάλο ποσοστό κρυμμένη ή τόσο άγνωστη ιστορία μας των τελευταίων αιώνων και απ' αυτά θ' άντλήσουμε πολλά και αξιόπιστα στοιχεία που θα πυκνώσουν τις ως τώρα αποσπασματικές και άτελείς γνώσεις μας. Είναι λοιπόν φανερό ότι τα έγγραφα τούτα πρέπει το ταχύτερο να γίνουν προσιτά στην έρευνα.

Αλλά το πράγμα δεν είναι καθόλου εύκολο. Τέτοια έγγραφα σώζονται σε διάφορα ξένα αρχεία, όλων των κρατών που κατά καιρούς είχαν διπλωματικές κ' έμπο-

ρικές σχέσεις με την Οθωμανική αυτοκρατορία και το Έλληνικό κράτος, στο Λονδίνο, στο Παρίσι και στη Μασσαλία (Έμπορικό Έπιμελητήριο), στη Βενετία, στη Νεάπολη και σ' άλλες Ιταλικές πόλεις, στη Μαδρίτη, στη Χάγη, στη Βιέννη, στο Βερολίνο, στο Λένινγκραντ και σ' άλλες νεώτερες ευρωπαϊκές και αμερικανικές πρωτεύουσες. Απ' όλα αυτά τα αρχεία πρέπει να φωτογραφηθούν τα έγγραφα που μας ενδιαφέρουν και οι φωτογραφίες τους ν' αποτελέσουν ένα ειδικό φωτογραφικό αρχείο, όσο το δυνατό πιο πλήρες, όπου θα δουλέψουμε όχι μόνον έμεις, αλλά και πολλές μεταγενέστερες γενεές έπιστημόνων. Τό έργο είναι τεράστιο. Αλλά κάποτε πρέπει να γίνη. Και για να γίνη πρέπει ν' αρχίση.

Μ' αυτή τη σκέψη χρησιμοποίησα ένα μέρος της πρόσφατης παραμονής μου στην Αγγλία, για να κάμω τουλάχιστον μιάν αρχή αυτού του προγράμματος, που όμως πρέπει να συνεχιστή έπίσημα και οργανωμένα.

Τό άγγλικό ύλικό αυτού του είδους βρίσκεται στο Public Record Office, που αντίστοιχεί με τα δικά μας Γενικά Αρχεία του Κράτους. Η Αγγλία άρχισε να έχη διπλωματικές σχέσεις με την Τουρκία τό 1577: από τότε αρχίζει και ή σειρά των πρεσβευτικών εκθέσεων. Αργότερα αναπτύχθηκε και ό προξενικός κλάδος και άρχισε να εργάζεται ή Levant Company.

Σύμφωνα με την κατάταξη που ισχύει στο Public Record Office τό ύλικό είναι χωρισμένο σε δυο μεγάλες σειρές.

Τά αρχαιότερα έγγραφα, πριν από τό 1780, χρονολογία που ιδρύθηκε στο Foreign Office, ανήκουν στη σειρά State Papers, ύποδιαίρεση Foreign. Γενικό διάγραμμα της ύπάρχει στον κατάλογο «Public Record Office. Lists and indexes, No XIX List of Volumes of State Papers, Foreign, preserved in the Public Record Office. London 1904». Η σειρά State Papers συνομογραφείται S. P. και οι κλάδοι που μας ενδιαφέρουν είναι οι ακόλουθοι:

α) S. P. 97, Turkey. Τόμοι 1 - 55, 1577-

1. Τόμος 39 (1946) σ. 26 - 28, 106 - 109, 156 - 161, 234 - 236, 307 - 309. Από τά τυπογραφικά λάθη που έγιναν στο μελέτημα αυτό, διορθώνονται σήμερα τά σημαντικώτερη:

Σελ. 27 α' στηλ. α' σημείωση, στιχ. 18 να διαγραφη τό μου. στηλ. β' στιχ. 2 να διαγραφη τό δεύτερα από. Σελ. 107, στηλ. β', στιχ. 53, σημ. 3 να διαβαστη παρα πάνω. Σελ. 108, στηλ. β', στιχ. 27 να διορθωθη Fragl, στιχ. 48, να διορθωθη regum, στιχ. 50 αντί του να διορθ. του, στιχ. 52 τό ή να γίνη und, και να διορθ. Mas - Latric, στιχ. 56 να διορθ. commerciahi. Σελ. 109, στηλ. α', στιχ. 5 να διορθ. Archivio, στηλ. β', σημ. 3 να διαβαστη παρα πάνω. Σελ. 157 στηλ. α', σημ. 59 να διαβαστη «Πατριαρχικών έγγραφων» και να διαγραφη τό οι Σελ. 160, στηλ. β', στιχ. 9 να διορθωθη Μαυρη. Σελ. 161, στηλ. β', στιχ. 17 stianli είναι ό Driault. Σελ. 235, στηλ. α', στιχ. 63 κ' έξ. μπερδεύτηκαν οι φράσεις: να διορθ. Erbiceanu, Hurmuzaki κ' ά.π. «Βραχεία Χρονικά», στον πρώτο τόμο των «Μνημείων της Έλληνικής Ιστορίας» της Ακαδημίας. Σελ. 236, στηλ. β', στιχ. 45 διάβασε παραδουναβίων, στιχ. 49 μετά τό παγκόσμιων να προστεθη Ιστοριών. Σελ. 308, στηλ. α', στιχ. 39 να διορθωθη του ταξιδιωτή, ή.

1779 καὶ 56 - 60, Supplementary, 1706 - 1757.

β') S. P. 101, News Letters. Τόμος 94, Switzerland and Turkey, 1589 - 1706.

γ') S. P. 102, Royal Letters. Τόμοι 61 - 62, Turkey, 1580 - 1774.

δ') S. P. 103, Treaty Papers. Τόμος 72, Turkey, 1577 - 1698.

ε') S. P. 105, Levant Company. Τόμοι 107 - 218 καὶ 332 - 341, 1606 - 1825.

ς') S. P. 108, Treaties. Τόμος 539, Turkey.

Μετὰ τὸ 1780 ἰδρύθηκε τὸ Foreign Office. Ὅλα τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ἀνήκουν σ' ὁμώνυμη σειρά, Γενικὸ διάγραμμα βρίσκεται στοὺς ἀκόλουθους καταλόγους: «Public Record Office. Lists and indexes, No LII, List of Foreign Office Records to 1878 preserved in the Public Record Office London 1929», «Public Record Office List of Records of the Foreign Office 1879 - 1885», τόμοι I - II, 1930 (πολυγραφημένο). Αὐτὴ ἡ κλάση συντομογραφεῖται F. O. καὶ ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς μᾶς ἐνδιαφέρουν οἱ ἀκόλουθοι, κατὰ τὴ σειρά πὺ ἀναφέρονται στὸν κατάλογο.

α') F. O. 32, Greece. Τόμοι 1 - 507, 1827 - 1878 καὶ 523 - 570, 1879 - 1885.

β') F. O. 78, Turkey. Τόμοι 1 - 2933, 1780 - 1878 καὶ 2934 - 4907 (ἀλλὰ μὲ κενὰ στὴν ἀρίθμηση) 1879 - 1884.

γ') F. O. 97, Suppl. Τόμοι 230 - 339, Greece, 1829 - 1867 (διάφορα).

δ') F. O. 93 καὶ 94, Protocols of Treaties. Ἀνάμεσα σ' ἄλλα, συνθήκες μὲ Ἑλλάδα ἢ μ' ἄλλες δυνάμεις γιὰ Ἑλλάδα.

ε') F. O. 366, Accounts. Τόμοι 107 - 112, Greece, 1828 - 1866 καὶ 198 - 204, Turkey, 1827 - 1864.

ς') F. O. 286 Embassy and Consular Archives, Greece. Τόμοι 1 - 319, 1828 - 1878 καὶ 320 - 371, 1879 - 1885.

ζ') F. O. 348, Embassy and consular Archives, Ionian Islands. Τόμοι 1 - 7, 1793 - 1813.

η') F. O. 195, Embassy and consular Archives Turkey. Τόμοι 1 - 1210, 1808 - 1878.

θ') F. O. 294, Embassy and Consular Archives, Salonica. Τόμοι 6 - 12.

ι') F. O. 295, Embassy and Consular Archives Salonica. Τόμοι 4 - 6.

ια') F. O. 297, Macedonian Reports.

ιβ') F. O. 261, Letter Books. Τόμοι 1 - 7, 1776 - 1794.

ιγ') F. O. 196, Letter Books. Τόμοι 1 - 61, 1810 - 1858.

ιδ') F. O. 197, Registers. Τόμοι 1 - 41, 1823 - 1878.

ιε') F. O. 198, Miscellanea. Σ' αὐτὴ τὴν ὑποδιάρθρωση πολλὰ ἐνδιαφέροντα τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία. Π.χ.

1, 1822 - 1831, Abstracts of Correspondence relating to Greece.

3, 1832, Settlement of Greece.

7, 1845 - 1855, Greek Patriarchat.

13, 1858 - 1860, General and Statistical Report by Consuls on... Bulgaria, the insurrection of Crete, Callipoli, Mytilene, Rhodes, Cyprus, Scio...

14, 1860, Consular Reports on the Condition of Christians in Turkey.

25, 1854 - 1860, Greece, Turkey and Crete.

32, 1861 - 1860, Greece, Crete...

ις') F. O. 261, Turkey, additional. Τόμοι 1 - 4 1783 - 1791.

ιζ') F. O. 329, Cyprus. Τόμοι 1 - 16, 1784 - 1837.

Τὸ ἔτος 1885 ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο χρονολογικὸ ὄριο ὡς τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ φτάσει ὁ ἀναγνώστης δίχως καμιὰ ἰδιαίτερη διατύπωση. Ὑστερ' ἀπ' αὐτὸ ἀπαιτεῖται εἰδικὴ ἀδεία τοῦ Foreign Office.

Γιὰ τὸν μελετητὴ ὅμως τῆς νέας ἐλληνικῆς ἱστορίας ἡ διαίρεση τοῦ ὕλικου δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη, παρά ἡ σύμφωνη μὲ τὴ φυσικὴ τομὴ τῆς ἱστορίας μας σὲ τουρκοκρατία, ἐπανάσταση καὶ μετεπαναστατικὴ ἐποχὴ, πὺ περιλαμβάνει ὄχι μόνον τὸ ἐλληνικὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία πὺ ἐξακολούθησε νὰ περικλείει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐλληνισμοῦ μέσα στὰ ὄριά της. Αὐτὴ ἡ διαίρεση μᾶς δίνει ἀκόμα τὰ κριτήρια καὶ τὰ μέτρα, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα νὰ ἀρχίσουμε τὴν ἔρευνα καὶ τὴ φωτογράφιση τῶν ἔγγράφων. Ἡ τουρκοκρατία δὲν εἶναι μόνον ἡ πρώτη ἀπὸ ὄλες τῆς ἐποχῆς, πράγμα πὺ συνηγορεῖ γιὰ ν' ἀρχίσουμε ἀπ' αὐτὴ, ἀλλ' εἶναι καὶ ἐκεῖνη πὺ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἔχει ἀνάγκη τῶν πηγῶν αὐτῶν. Ἡ ἐπανάσταση καὶ ἡ μετεπαναστατικὴ ἐποχὴ μπορεῖ νὰ φωτιστῆ ἱκανοποιητικὰ ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ ἀρχεῖα, πὺ θὰ χρειαστοῦν πολὺν καιρὸ γιὰ νὰ μελετηθοῦν τόσο καλά, ὡστε νὰ ἐξαντληθοῦν ὄλα τὰ στοιχεῖα τοὺς καὶ νὰ προβληθῆ ἐπιταχτικὴ ἢ ἀνάγκη τῆς μελέτης καὶ τῆς γνώσης τῶν ξένων. Ἡ τουρκοκρατία, ἀντίθετα, δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσει ἐλληνικὰ κρατικά ἀρχεῖα, παρά ἐλάχιστα ἀπομεινάρια ἀπὸ ἀρχεῖα κοινοτήτων, μητροπόλεων, μοναστηριῶν καὶ σχολείων, πολὺ περιορισμένης ἀξίας, μπροστὰ στὸ ὕλικὸ πὺ μποροῦμε ν' ἀντλήσουμε ἀπὸ τὰ τουρκικὰ κρατικά ἀρχεῖα τῆς ἴδιας ἐποχῆς καὶ τὰ ξένα διπλωματικά ἔγγραφα.

Γιὰ τοῦτο τὸ λόγο θεώρησα ὅτι δὲ μποροῦσα παρά ν' ἀρχίσω μὲ τὸ ὕλικὸ τῆς τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ κα' αὐτὸ φαινόταν σημαντικὰ μεγαλύτερο γιὰ τὸ χρονικὸ διάστημα πὺ θὰ μποροῦσα νὰ διαθέσω καὶ γιὰ τὴ φυσικὴ, ἀκόμη, ἀντοχὴ μου. Γι' αὐτὸ ἀρχισα μὲ τὰ ἔγγραφα S. P. 97, Turkey καὶ μπόρεσα νὰ περάσω τοὺς 60 τόμους τοὺς, μὲ 800 σελίδες τὸν καθένα κατὰ μέ-

σον ὄρο, ποὺ περιλαμβάνουν τὶς ἐκθέσεις τῶν Ἑγγύων προξένων ἀπὸ τὸ 1577 ὡς τὸ 1779. Στὴν ἀρχὴ τὸ ὕλικό ποὺ ἐνδιαφέρει τὴν ἐλληνικὴ ἱστορία εἶναι πολὺ ἀραιό, ἀλλὰ ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια γίνεται πικνότερο, καὶ μάλιστα σ' ἐποχές κρίσεων καὶ γεγονότων, ὅπως οἱ Βενετοτουρκικοὶ πόλεμοι στὴν Κρήτη καὶ στὴν Πελοπόννησο κατὰ τὸ 17 αἰώνα, ἡ ἀνακατάληψις τῆς Πελοποννήσου τὸ 1715, τὰ ὄρωφικά 1770-1774, καὶ τελευταῖα ὁ ἀγγλογαλλικὸς ἀνταγωνισμὸς στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Ἐκθέσεις προξένων σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία βρῆκα πολὺ λίγες σχετικὰ, γιατί οἱ πρόξενοι ἦσαν ὑπάλληλοι τῆς Levant Company, κ' ἀλληλογραφοῦσαν μαζί της. Ἀντίθετα βρῆκα πολλὲς ἀναφορὲς καὶ ἐκθέσεις, γιὰ τὰ πολεμικὰ γεγονότα τῆς Κρήτης, τῆς Πελοποννήσου, τοῦ Αἰγαίου κατὰ τὸ 17 καὶ 18 αἰώνα, ποὺ λάβαιναν ἀπὸ διάφορες πηγὲς οἱ Ἑγγύοι πρεσβευτὲς καὶ διαβίβαζαν στὴν Κυβέρνησή τους. Ἰσοτίμη σὲ σημασία εἶναι ἡ σειρὰ τῶν ἐγγράφων τῆς Levant Company, τῆς Ἀνατολικῆς Ἑταιρείας, S. P. 105, ποὺ ἐκτείνεται σὲ 120 τόμους. Ἀπ' αὐτὴ τὴν σειρὰ κοίταξα μόνον τοὺς τόμους 126-138, ποὺ περιέχουν κυρίως ἀναφορὲς τῶν Ἑγγύων προξένων ἀπὸ τὴν Πόλη, τὴ Σμύρνη, τὰ Δαρδανέλλια, τὴ Χίο, τὴ Θεσσαλονίκη, τὴν Πάτρα καὶ τὴν Κύπρο ἀπὸ τὸ 1797 ὡς τὸ 1820. Οἱ ἄλλοι τόμοι ἔχουν ποικίλο περιεχόμενο, εἶναι πρακτικὰ τοῦ κεντρικοῦ συμβουλίου στὸ Λονδίνο, λογιστικὰ βιβλία, πρωτόκολλα κ. ἄ. ποὺ ὅμως δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχουν σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὰ ἐλληνικὰ πράγματα.

Τὸ ὕλικό ποὺ ἐπεσήμανα στοὺς 72 τόμους ποὺ ἐρεῦνησα ὑπολογίζω ὅτι θὰ εἶναι μετὰξὺ ὀκτώ καὶ δέκα χιλιάδων σελίδων. Ὡστόσο, ἡ ἐργασία αὐτὴ σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, δὲ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ παρασά μιὰ μικρὴ ἀρχή. Ὅτε κἀν τὴν τουρκοκρατία δὲν μπόρεσα νὰ ὀλοκληρώσω. Γιὰ νὰ φτάσουμε ὡς τὸ 1821 χρειάζεται πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ κοιταχθῆ τὸ F.O. 78, Turkey, ἀπὸ τὸ 1780 ὡς τὸ 1820, δηλ. οἱ τόμοι 1-97 καὶ ἀκόμα τὰ S.P. 101 τ. 94, S.P. 102 τ.

61-62, S.P. 103 τ. 72, S.P. 108 τ. 539 καὶ οἱ ὑπόλοιποι τόμοι τῆς Levant Company. Ὅσο γιὰ τὴν ἐπανάσταση καὶ τὴ μετεπαναστατικὴ ἐποχή, ὅπως καὶ πρὸ πάντων τονίσαμε, οὔτε ἡ ἀνάγκη εἶναι τόσο μεγάλη οὔτε οἱ δυνάμεις μας ἐπαρκοῦν. Αὐτὴ ἡ ἐργασία πρέπει νὰ ἀναβληθῆ καὶ νὰ ρίξουμε ὅλες τὶς προσπάθειές μας στὴν ὀλοκλήρωση τῆς συλλογῆς τῶν στοιχείων τῆς τουρκοκρατίας.

Στὴν ἐργασία μου αὐτὴ μὲ βοήθησε πάρα πολὺ ἡ διεύθυνση καὶ τὸ προσωπικό τοῦ Public Record Office, καὶ δὲν ἔχω παρὰ νὰ ἐκφράσω τὶς εὐχαριστίες μου γιὰ τὶς ὁδηγίες καὶ συμβουλές τῆς πρώτης καὶ τὶς ὑπηρεσίες τοῦ δεύτερου. Ἡ φωτογράφιση θὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν ἀρμόδια ὑπηρεσία τοῦ Public Record Office. Ὅσο γιὰ τὴ δαπάνη ἀπευθύνθηκα πρὸς τὴ National Association of Hellenes in Great Britain κ' αὐτὴ μὲ προθυμία δέχτηκε νὰ ἀναλάβῃ τὰ σχετικὰ ἐξόδα. Ἡ φωτογράφιση καθυστέρησε κάπως, ἐπειδὴ ἀναμένεται ἀκόμη ὁ ὀριστικὸς καθορισμὸς τῶν φωτογραφικῶν δαπανῶν ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Οἰκονομικῶν.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ δὲν εἶναι ἀτομικὴ ὑπόθεση ἀλλὰ ἐθνικὴ καὶ σὰν τέτοια πρέπει ν' ἀντιμετωπισθῆ. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ μόνον ἀπευθύνθηκα στὴ National Association of Hellenes καὶ ζήτησα νὰ καλύψῃ αὐτὴ τὰ φωτογραφικὰ ἐξόδα. Γιὰ τὸν ἴδιον λόγο πρότεινα καὶ ἡ National Association δέχτηκε νὰ δωρηθοῦν οἱ φωτογραφίες αὐτές στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν. Ἡ Ἀκαδημία ἔχει ἀποφασίσει τὴν ἰδρυση ἐνός Ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου ποὺ θὰ ἐπιδοθῆ πρὸ πάντων στὴν ἐρευνα τῆς νέας ἐλληνικῆς ἱστορίας. Σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ἴδρυμα θὰ περιέλθουν οἱ φωτογραφίες αὐτές. Τούτῃ ἡ δωρεὰ δὲν εἶναι παρὰ μόνον μιὰ ἀρχή, ποὺ πρέπει νὰ ἔχη συνέχεια ὡς πρώτη καταβολὴ γιὰ τὸ σχηματισμὸ ἐνός σημαντικοῦ ἐπιστημονικοῦ κεφάλαιου, ἐνός φωτογραφικοῦ ἀρχείου, ποὺ στὴν ἀρχὴ θὰ τείνει νὰ περιλάβῃ ὅλο τὸ ξένο προεπαναστατικὸ ὕλικό κ' ὕστερα θὰ ἀπλωθῆ καὶ στὰ ξένα ἔγγραφα ποὺ διαφωτίζουν τὴν ἐπανάστατικὴ καὶ τὴ μετεπαναστατικὴ ἱστορία μας.

M. B. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

